

A hungarológia alanya és tárgya

SZÖLLŐSY-SEBESTYÉN ANDRÁS

Attól félek, hogy lélektanilag nem megfelelő a pillanat, hogy elfogulatlan és elvont tudományos vitát folytassunk a hungarológia tárgyáról, a magyarságtudomány mibenlétéről, amikor az érintettek éppen sejtik, mi több, érzékelik, hogy ha nem is szándékaik ellenére, azoktól némiképp függetlenül küszöbön áll a hungarológia intézményrendszerének átalakítása. Ilyen helyzetben nem csoda, hogy az érdekeltek nehezen, vagy egyáltalában nem tudnak ellenállni a kísértésnek, hogy a jelenlegi intézményrendszerben elfoglalt helyüknek és saját érdekeiknek megfelelően alkossanak véleményt az egész intézményrendszer feladatairól. Mégis nyilvánvaló, hogy az intézményrendszer (több oknál fogva elkerülhetetlen) átalakítása előtt újra kell gondolni azt, mégpedig feladataiból, tehát a hungarológiai tevékenység tartalmából kiindulva. Ehhez pedig legalább bizonyos sarokpontokat valóban ki kell tűzni, lehetőleg a szereplők közvetlen, pillanatnyi érdekeitől függetlenül. Abban a reményben, hogy ez legalább távlatilag minden szereplőnek is érdekében áll, a következőkben magam is tennék erre egy szerény kísérletet.

1. A nemzettudat

Ebben az összefüggésben semmiképpen nincs helye annak, hogy akár csak felületesen is történeti fejtegetésekbe bocsátkozzunk. Kiindulópontként csak annyit szeretnék leszögezni, hogy a Magyarországon körülbelül két évtizeddel ezelőtt feltámadt hungarológiai tevékenység és intézményrendszere egy olyan szellemi tradícióhoz tudott kapcsolódni, amely a magyarság Trianon utáni identitásválsága idején és nyomán alakult ki; amikor tehát egy, a gyökeresen megváltozott történelmi illetve politikai helyzetnek megfelelő (illetve attól valamiképpen függetleníthető, a megszakadt történelmi folytonosságot fenntartó) új magyar nemzeti tudat kialakítása volt napirenden, és a magyarságtudománynak ebben kellett (volna?) meghatározó szerepet vállalnia. Hogy ez a törekvés milyen eredménnyel járt, azt nagyjából tudjuk – és végképp nem tartozik témánkhoz. A magyar nemzettudat válságát a következő évtizedekben már jobbra nem tudományos, hanem annál sokkal durvább eszközökkel próbálták „megoldani”, a legkevésbé sem a történelmi folytonosság szellemében.

Mindazonáltal (felfogásom szerint) már az 1956-os forradalom azt bizonyította, hogy a magyar nemzeti tudat nagy válságának korszaka elmúlt – ha persze nem is nyomtalanul. Azóta pedig egy a korábbinál sok-

kal differenciáltabb és kevésbé homogén, de viszonylag stabil magyar nemzeti identitás alakult ki, amely természetesen magán viseli Trianon óta lezajlott újabb válságainak összes nyomait is. Olyan amilyen, de kialakult nemzeti identitásunk van, amely az illetékes (hungarológiai) szaktudományok eszközeivel tanulmányozható és leírható. (A hungarológia ugyanis ma már nem a magyar nemzeti tudat globális vagy helyi zavarainak leküzdésére szolgáló eszköz.)

Ennek a kialakult nemzeti identitásnak valamiképpen mindannyian részesei, tudatának – ha tetszik – alanyai vagyunk. Éppen ezért tarthatjuk nagyon komolyan veendő nemzeti ügynek, sőt „belügynek” a magyar nemzet bármely részének, a magyarság bármely csoportjának identitás-problémáját – vetődjék az fel az ország határain belül, vagy bárhol azokon kívül. Semmi kétség, hogy az anyaországnak és intézményeinek senki más által nem vállalható feladatai, sőt erkölcsi kötelezettségei vannak a határon túli magyarság anyanyelvének és kultúrájának, és ezeken keresztül magyar identitásának megőrzésében.

Ez azonban felfogásom szerint a szó mai értelmében ugyanúgy nem hungarológiai (tudományos), hanem (nemzet)politikai tevékenység, mint ahogy az a Magyarországon élő, a magyar társadalmat alkotó különféle népcsoportok identitás-problémáinak méltányos kezelése: más identitásoknak a különböző típusú (politikai, kulturális, történelmi, társadalmi illetve nyelvi) magyar identitásokkal való összeegyeztetése. Hogy a bármilyen szempontból a magyarsághoz kapcsolódó, de azon belül különféle (politikai, állampolgári, történelmi, etnikai, vallási, kulturális, nyelvi stb.) szempontokból elkülöníthető népcsoportokat hogyan tudjuk, akarjuk vagy nem akarjuk egy egységes magyar nemzettestbe integrálni, ez saját sorsunk és nemzettudatunk alakítása szempontjából alapvető politikai – de nem hungarológiai kérdés. A modern hungarológia ugyanis nem (csak) a magyarság identitástudatáról, hanem magáról a – szó legtágabb értelmében vett – magyarságról szól.

Az alább kifejtendők szempontjából is, mind pozitív, mind negatív értelemben különös jelentőséget tulajdoníthatunk annak, hogy az elmúlt két évszázadban alkalmasint radikális változásokon átesett magyar identitástudatnak jóformán egyetlen olyan állandó mozzanata van, amely az etnikailag, vallásilag, történetileg és politikailag, részint kulturálisan (szét)tagolt társadalom és a térben is szétszóródott magyarság egységét biztosította: ez pedig az anyanyelv és a ráépülő irodalmi kultúra. Nem csoda, ha mi magyarok a hungarológia részterületei között ezeknek (talán aránytalanul is) nagyobb jelentőséget tulajdonítunk, mint történelmünk és

kultúránk azon vonásainak, amelyek a Kárpát-medence és a volt Habsburg birodalom népeivel inkább összekötnek, semmint elválasztanak, vagy megkülönböztetnek tőlük. -

2. A hungarológia

A magyarság, történelmi és politikai környezetével, identitástudatával, sőt tudataival, és annak összes problémájával együtt, azonban a hungarológiának nem az alanya, hanem a tárgya. És semmiképpen sem szerencsés, ha egy diskurzusból az alanyt és a tárgyat fölcseréljük egymással. Amennyire tragikus, ha a politika alanyait tárgynak tekintik, annyira nevetséges, ha egy tudományos igényű tevékenység tárgya alanynak képzeli magát. Erről ezópuszi meséket lehetne írni, márpedig attól tartok, ebben a diskurzusból mi (még mindig) hajlamosak vagyunk összetéveszteni magunkat a hungarológia alanyaival.

A hungarológia alanya az a környezet, elsősorban külföldi közeg, amely távcsövén vagy mikroszkópján keresztül tanulmányoz bennünket. Mivel tehát a hungarológiát tulajdonképpen nem mi műveljük, a hungarológia hazai intézményrendszerének első számú feladata elérni, hogy azok, akik művelhetik, egyáltalában belenézzenek a távcsőbe, de ha lehet a mikroszkópba is. A hungarológia magyar intézményeinek feladata tehát „mindössze” az, hogy a legkülönbözőbb szakmák és tudományterületek művelőinek érdeklődését fölkeltsék a magyarság és közelebbi környezete iránt, és tőlük telhetően biztosítsák ennek az érdeklődésnek a kielégítéséhez szükséges forrásokat és eszközöket. Természetesen mind a két vonatkozásban akkor lehetünk eredményesek, ha nem magunkból (saját identitástudatunkból), hanem a potenciális érdeklődők igényeiből kiindulva minél nagyobb választékot teszünk a külföld számára (idegen nyelveken is) hozzáférhetővé; és rábízunk (hiszen valójában nem is tehetünk mást), hogy ő alkosson képet magának rólunk.

Ez elemi érdekünk, nem csekélyebb jelentőségű nemzeti ügy, mint az előző – csak külügy. Ezért nem csak szakmai erőfeszítéseket és összefogást, hanem magas szintű állami koordinációt, részvételt, intézményes erkölcsi és anyagi támogatást igényel. Úgy gondolom, hogy ennek legracionálisabb és bevált formája egy olyan kulturális háttérintézmény és hálózat, mint amilyen a British Council vagy a Goethe Intézet. Legalább távlatilag a magyar kormányzatnak is egy ilyennek a létrehozását kellene célba vennie.

Ez a szervezett önfelmutató tevékenység akkor csatolódhat vissza nemzeti identitástudatunk alakításához, ha azután mi rendszeresen bele-

tekintünk abba a tükörbe, amelyet a magyarság külföldi recepciója tár elénk. Erre azonban csak akkor van lehetőségünk, ha kellő nyíltsággal biztosítjuk a megismerésünkhöz szükséges feltételeket; s az egészek csak akkor van értelme, akkor lehet pozitív hatása saját nemzeti tudatunk alakulására, ha mi magunk előzetesen nem torzítjuk el – általunk amúgy is kiszámíthatatlan módon – a külföld által rólunk alkotható képet. Ezért azt is ki kell mondani, hogy bár a hungarológia magyar intézményrendszerének felállítása, finanszírozása és koordinációja állami, kultúrpolitikai feladat, annak mégis minden nemzeti, politikai és kulturális elfogultságtól és egyoldalúságtól mentesnek kell lennie.

3. A magyar mint idegen nyelv

Míthogy ezek a mintaképpen említett, nemzetközi hálózattal rendelkező nemzeti intézmények nemcsak a nemzeti kultúra, hanem a nemzeti nyelv idegen nyelvként való terjesztésével is foglalkoznak, óhatatlanul fölmerül a kérdés, hogy amennyiben elfogadjuk a kulturális nemzeti bel- és külügyeknek ezt a határozott megkülönböztetését, akkor a magyar nyelv ügyét hova soroljuk?

A magyar nyelv vonatkozásában ez a megkülönböztetés már évtizedekkel korábban kialakult, mint magában a hungarológiában, azzal, hogy legalábbis Magyarországon létrejöttek a magyar mint idegen nyelv saját diszciplináris keretei, tanításának és tanulmányozásának intézményei egyre határozottabban elkülönültek a magyarnak mint a magyarok anyanyelvének oktatásával és kutatásával foglalkozó intézményektől.

Ezáltal – a magyar mint anyanyelv ápolásával szemben – a magyar mint idegen nyelv (egy időre) az újjászerveződő hungarológia centrumába került, legalábbis annak egyik részterületévé vált; de éppen napjainkban lehetünk tanúi annak, hogy azzal szemben is integrálódik. Ennek egyik előzménye éppen az, hogy bizonyos területeken a hungarológiai tanulmányok folytatásának a magyarnyelv-ismeret már nem nélkülözhetetlen feltétele.

De legalább ilyen fontos előzmény, hogy a magyart idegen nyelvként tanulók körében az elmúlt évtizedekben megjelent egy egyre számottevőbb réteg, amely a magyar nyelvet nem a magyar nemzeti kultúra megismerése céljából, hanem más, praktikusabb célzattal tanulja. A rendszerváltás éveiben tapasztalt átmeneti csökkenés után ezeknek a nyelvtanulóknak az aránya erőteljes növekedésnek indult, és várható, hogy Magyarországnak az Európai Unióhoz való gyors közeledése, és előbb-utóbb biztosan bekövetkező csatlakozása kapcsán tovább fog növekedni. Az

egységesülő munkaerőpiacnak, a munkaerő szabad vándorlásának és a mobilitásnak becézett nemzetközi diákcseré-mozgalomnak máris tapasztalható ez a következménye; de a csatlakozás nyomán a közös európai intézményekben is egyre inkább szükség lesz nemcsak idegen nyelveken jól beszélő magyar szakemberekre, hanem olyan professzionális tolmácsokra és fordítókra is, akik (az ezen intézményekben érvényes szokásjognak megfelelően) legalább harmadik, vagy sokadik nyelvként magyar nyelvből is képesek lesznek az anyanyelvükre fordítani.

Ezeknek az igényeknek a kielégítéséhez ugyancsak magyar intézményeknek kell a háttérfeltételeket: részben képzést, de főleg részképzést és rendszeres továbbképzést, vendégtanárokat – és tanárképzést, vagy legalább az abban való sokoldalú részvételt biztosítaniuk. Évek óta hangoztatott meggyőződésem, hogy ez a feladat a hagyományos magyar filológusképzés bázisán – amely a magyart kizárólag a magyarok anyanyelvének tekinti – nem teljesíthető. Ezért magának a hungarológiai képzésnek a koncepciója is átgondolásra szorul: hogy ne zárja be magát az akadémiák világába, s ugyanakkor a gyakorlati területeken ne uralkodják el az igénytelenség és a sarlatánság.

4. Egy (gyakorlati) példa

A konferencián hallott néhány hozzászólásból is kiderült, hogy a három felsorolt szempont: magyar nemzeti identitástudat, a hungarológia mint magyarságtudomány, és a magyar mint idegen nyelv – kereszteződésében van egy sajátos terület, ahol világosan megmutatkozik, hogy a hungarológia akadémikus bezárkózása és a magyarországi intézményes támogatás hiánya a gyakorlatban működő dilettánsok legjobb szándéka ellenére milyen nyomorúságos helyzetet eredményez egy ténylegesen létező igény kielégítésében: a sosem volt „anyanyelvüket” elvesztett harmadik-negyedik generációs magyarok (!?) magyarnyelv-oktatásában. Ez a tevékenység már nem sorolható az anyanyelvápolás körébe, hiszen ők valóban idegen nyelvként tanulják ősik nyelvét, de nem is klasszikus hungarológiai tevékenység a szó akadémikus értelmében, még ha a magyar nemzeti kultúra megközelítését szolgálja is. Leginkább hagyományos motivációjú idegennyelv-tanulásnak lehet tekinteni; s hogy ennek támogatására annyira felkészületlenek vagyunk, mint ahogy az az említett hozzászólásokból kiderült, az bizony intézményrendszerünk súlyos hiányosságairól tanúskodik.

Pedig akár magyaroknak tekintjük őket, akár nem: olyan idegen anyanyelvű fiatalokról van szó, akiknek származásuknál fogva erős motiváció-

jük van a magyar nyelv elsajátítására, és így nemsokára képessé válnának a magyarnak mint idegen nyelvnek a gyakorlati élet különböző területein való hasznosítására. Valóban érdemes volna nagyobb figyelmet fordítani rájuk, illetve az ő nyelvi képzésük feltételeinek biztosítására, mert a magyar nyelv nemzetközi érvényesülésének kulcsa inkább az ő kezükben van, mint néhány hungarológus specialistaéban. Egy nemzeti nyelv nemzetközivé válásának legfőbb mutatója ugyanis az, hogy használói között milyen arányban vannak azok, akik nem anyanyelvükként használják.

Ezzel persze nem az autentikus hungarológus szakember szerepét akarom kisebbiteni, sőt. Ő fontos csomópont, közvetítő láncszem volna egy olyan hálózatban, amely a mi esetünkben még jószerivel ki sem épült. Korszerű, számítógépes hasonlattal élve: jelen pillanatban ő legjobb esetben a hálózat terminálja, holott – egyik – szerverévé kellene válnia, amelyhez terminálként nem hungarológusok, hanem a hungarológiai ismereteket (köztük a magyar nyelvet is) különböző gyakorlati területeken hasznosító szakembereknek kellene csatlakozniuk.

Attól, ha Magyarország csatlakozik az Európai Unióhoz, ez már nem álom, de nem is válik valóra anélkül, hogy felkészülnénk rá és hatékonyan cselekednénk érte.

Hungarológiai perspektívák az ezredfordulón

SZŐNYI GYÖRGY ENDRE

A *Hungarológia* 2000/1–2. száma változatos és gondolatébresztő összeállítást közölt a területet érintő aktuális kérdésekről, a hungarológiával kapcsolatos dolgok állásáról a harmadik évezred küszöbén. Ezekhez a témákhoz szeretnék hozzászólni egy hazai, a tématerület nemzetközi dimenzióit oktató felsőoktatási műhely (vezetőjének) perspektívájából.

Kezdjük először is a 'hungarológia' definíciójával, illetve a meghatározás problémájához kapcsolódó iskolákkal, vitákkal. Visszatekintve a hungarológiai terület, illetve a 'hungarológia' terminus alá sorolt és sorolandó témák e századi történetén, könnyen megállapítható, hogy a definíció a politikai-ideológiai ambíciók és programok, illetve a tudományosság eszménye között formálódott és gyakran változott is. A harmadik évezred feladatainak szempontjából viszonylag kevésbé kell törődnünk most a historiográfiailag természetesen reflektálandó régmúlttal, vagyis a